

DVĚ SDĚLENÍ O ČMELÍCH Z PTÁKŮ NA MORAVĚ.

DEUX NOTICES SUR LES MALLOPHAGA DE MORAVIE.

Dr FRANT. BALÁT.

Z ornithologického oddělení zoologického ústavu VŠZ v Brně.

Jako výsledek svých studií o cizopasnících ptáků, jimž se věnuji při svém výzkumu ptactva na ornithologickém oddělení zoologického ústavu vysoké školy zemědělské v Brně, podávám zatím tuto zprávu o novém druhu žijícím na sluce otavní a popisuji jiný druh z mlynaříka, jenž od svého popisu v r. 1842 nebyl dosud nikdy z nová nalezen.

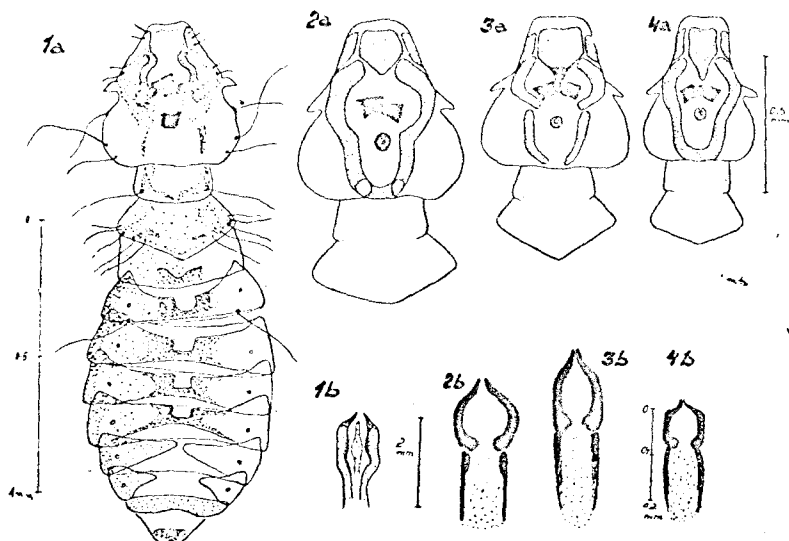
Saemundssonia Kratochvíli sp. n. ze sluky otavní.

Na hlavě a krku sluky otavní (*Capella gall. gallinago* L.), kterou jsem ulovil 21. VIII. 1948 u hodonínských rybníků, jsem našel 3 ♂ a 2 ♀ zřetelně odlišné od druhu *Saemundssonia major* (Waterston) 1912, které jsem chytil v počtu 5 ♂ a 9 ♀ na téže bekasině! Jest to velmi vzácný případ, že se na jediném ptáku vyskytly současně dva druhy stejného rodu! Přeběhnutí z nějakého jiného ptáka jest zde zcela vyloučeno.

Kromě druhu *Saem. major* (Waterston) 1912 jest jmenován z bekasiny ještě druh »*ambiguum*« Burmeister 1838, popsáný v jeho »Entomologii II.«, p. 426. Doslovný popis, který mně zaslal na moji žádost ochotně p. Dr. E. Séguy z Paříže, za což mu zde vzdávám srdečné díky, jest velmi stručný: »*elongatus, fusco-flavus, clypeo lato, elongato, parallelo; maculis abdominalibus oblongis truncatis. Long. 1/2*''''. Auf *Scolopax gallinago*«.

Při srovnávání druhů »*major*« a mých sporných exemplářů se neubráníme dojmu, že Burmeister měl asi před sebou Waterstonův druh »*major*«, neboť nejvýraznější část popisu (»*clypeo lato, elongato, parallelo*«) se hodí právě na tento druh (viz vyobrazení!).

O druhu »*Dacophorus ambiguus*« píše i Giebel podle Nitzsche v »Zeitschrift für Ges. Nat.«, XVIII. 1861, p. 391, ve svazku XXVIII., 1866, p. 367 a v díle »Insecta epizoa«. V posledním z nich uvádí, že »...fällt sogleich durch den tiefen und ganz schiefen Ausschnitt am Clypeusrande...«, což s našimi kusy nesouhlasí. Další řádky pak ukazují, že o identitě tu nemůže být ani řeči, že šlo o druh zcela jiný, neboť dva dokladové ex. byly samotným Nitzschem vedeny ve sbírce jako »*Nirmus magnus*«, teprve později jako »*Nirmus ambiguus*« a pak Gieblem určeny podle zřetelných trabecul za příslušníky rodu *Dacophorus*. Končně oba tyto kusy, 1 ♂ a 1 ♀, byly sebrány z peří preparovaného jihoamerického pláka *Cassicus cristatus*, jenž patří mezi pěvce a jenž jest tedy od sluky otavní velice systematicky vzdálen!

K vyobrazení: 1 *Penenirmus pari* (Denny) 1842 ♂; 2 *Saemundssonina aurata* (Ntz.) 1818; 3 *S. Kratochvili* sp. n.; 4 *S. major* (Water.) 1912; b — kop. org. ♂♂.

Uvážíme-li tedy, že Burmeistrův v popis svém jediným výraznějším znakem — neboť ostatní jsou jen povšechné a hodí se na mnoho druhů — dokazuje, že autor měl před sebou Waterstonův druh »*major*« a že jméno »*Dacophorus (Philopterus) ambiguus*« je Nitzschem a Gieblem zadáno pro *Philoptera ze Cassicus cristatus*, pak se jeví můj popis a nové pojmenování jako zcela oprávněné.

Odlišné ex. z bekasiny vykazují značnou podobnost s druhem *Saemundssonina aurata* (Nitzsch) 1818, který mám ve velkém počtu z pěti sluk lesních (*Scelopax rusticola*) a které nejeví žádnou variabilitu nebo přechody. Kromě nápadných rozdílů ve tvaru a velikosti kopulačních ústrojí ♂♂, které vyzobrazuji, jsem zjistil mezi nimi ještě rozdíly, které podávám níže v podobě srovnávací tabulky, jež jest takto popisem tohoto nového druhu a který si dovoluji nazvat k počtě p. prof. Dr. Jos. Kratochvíla, ředitele zool. ústavu VŠZ v Brně, jménem *Kratochvíli*,

Sacmundssonia aurata.

Signatura napředu hlavy má tupou špičku, stejně zbarvenou. Špička nedosahuje zdaleka k mandibulám.

Antennální lišty se lomí u anten a pokračují dále jako okecipitální lišty.

Hlava delší než šířka.

Metathorax vyběhá méně nad abdomen, úhel je tupější, poněkud zaoblený.

Zbarvení zadečku žlutohnědé, plotny málo výrazné, genitální skvrny též nevýrazné.

Zajímavé je srovnání rozměrů hrudi u obou druhů, ♂♂ *Kratochvíli* mají ve všech směrech menší hrud než »*aurata*«, ♀♀ opět ve všech směrech větší (absolutně, nejen relativně!). U *Kratochvíli* jest tedy nápadný rozdíl ve velikosti pohlaví, kdežto u *aurata* jest mnohem menší. Rozměry viz ve francouzském textu!

, *Phlopterus (Peneirismus) pari* (Denny) 1842, nový popis.

Na mlynařicích (*Aegithalos caudatus caudatus* [L.]) byly dosud nalezeny dva druhy čmelů: *Brüelia quadrilineata* (Ntz.) 1866 a *Phlopterus pari* (Denny) 1842. Oba tyto druhy jsou velmi vzácné a od dob jejich popisu jsem nenašel v literatuře zmínky o jejich opětovném nálezu! Jen Dr. K. Pflieger mě ústně sdělil, že našel druhý druh na uhelníčkovi (*Perus ater ater* L.), ale jen jednou za celých 25 let své činnosti! Mně se podařilo chytit tento druh v minulém roce.

Materiál: Preparát čís. 3 a 4, 1 ♂ a 1 ♀. Na temeni mlynařika (*Aegith. c. caudatus* [L.]), kterého jsem chytil do sítě v lese mezi Holičem a Hodonínem (ČSR, Moravia meridionalis) 27. III. 1948.

Druhý pták z parku, kterého jsem chytil současně, měl též na temeni několik zcela stejných vajíček, jako předešlý. Jest jisto, že byl infikován od svého druhu, jelikož v té době jsou již všichni naši mlynařici spáření, mnozí mají již postavena hnízda a vůbec je o nich známo, že spávají těsně k sobě přitisknutí. To jest ovšem ideální podmínka pro přeběhnutí z jednoho partnera na druhého.

Vyobrazení v Dennyho práci [1] jest velmi nedokonalé. Zdá se, že měl k dispozici nedospělý exemplář, poněvadž na př. úplně chybí význačné příčné abdominální pruhování s charakteristickými hlubokými zářezy. Nápadná délka metathoraxu a jeho daleko dozadu úhlevitě vybíhající špiče však svědčí o tom, že nejde o druh »*subflavescens*«, ani o jeho subspecii, ale o druh zcela odchylný. Patří dokonce do zvláštního rodu, *Peneirismus* Clay et Mainertzhagen 1938.

Poněvadž od Dennyho popisu (t. j. přes 100 let) se nepodařilo žádnému mallophagologovi chytit tento druh, byl pokládán za totožný s obecným druhem »*subflavescens*« Geoffroy 1763, který žije i na sýkorách (mám jej na př. z *Parus major major* L.). Učinil tak Seguy [4] (1944). Wd. Eichler [2] zařadil tento dobrý druh jako subspecii druhu »*subflavescens*«. Zcela rozdílné utváření chitinových ploten a skvrn na abdominu a tvar hlavy však zcela jasně vyvrací toto podřazení.

Sacm. Kratochvíli sp. nova.

Signatura vybíhá dozadu tmavohnědou dlouhou špičkou, sahající až nad mandibuly!

Antennální lišty se lomí u anten a směřují k oesophageálnímu skleritu. Okecipitální lišty jsou pokračováním jejich „spodního pokračování“ (viz obraz.!).

Hlava kratší než šířka.

Metathorax vybíhá značně dál nad abdomen. Úhel je menší.

Zbarvení zadečku tmavohnědé, plotny i genitální skvrny velmi výrazné.

Poněvadž i originální popis *Denylio* jest velmi stručný a ne jednoznačný, jak ostatně vyplývá z předešlých řádků, podávám zde nový podrobný popis.

HLAVA: Clypeus konkávní, tři okrajové chlupky po stranách. Před trabekulami jeden silný a jeden slabší. Na oku dlouhý, další dva na spánkových rozích. Před mandibulami jsou dvě silně ohýbané, s-ovité lišty. Týlní lišty se dozadu rozbíhají. Zadní okraj hlavy mírně vlnovitý.

PROTHORAX: Strany dopředu silně sbíhavé, zadní kraj téměř rovný. Na silně zaoblených zadních rozích sedí po jednom silném chlupu.

METATHORAX je tvaru pětiúhelníka s velmi silně lomeným a daleko dozadu vyběhávajícím zadním krajem, který je posázen 4—5 chlupy, další dva nestejně dlouhé jsou na rohu metathoraxu.

ABDOMEN: První segment má strany téměř rovnoběžné; u ostatních se dozadu rozšiřují, za polovinou opět zužují. Kraje zadečku jsou velmi tmavě černohnědé, jednotlivé články zabíhají silným zubem do předcházejícího. Tergit I.—V. se širokým tmavohnědým příčným pruhem, jehož přední kraj je uprostřed ostře a hluboce vykrojen. Plotničky na VI.—VII. tergitu jsou od sebe odděleny, na VIII. opět spojeny. Poslední segment je slabě nahnědlý, u samce značně dlouhý. Na II.—V. sternitu jsou obdélníkové příčné pruhy, na další se připojuje kolmo druhý pás. Kopulační ústroje ♂ jsou zřetelně viditelné, paramery jsou dlouhé, silné, s vybouleninou na vnitřní straně.

SAMICE se liší kromě velikosti i kresbou zadečku. Příčné pruhy s hlubokým zářezem na I.—VII. tergitu, na VIII. je jen nepatrně prohnutý přední kraj, na IX. segmentu, který je hluboce vykrojený, jen dvě oddělené hnědé skvrny. Na konci nescu obě poloviny po jednom krátkém trnu, kdežto poslední segment ♂ je posázen větším počtem chlupů. Na rozdíl od ♂ nejsou vůbec vyvinuty příčné pruhy na břišní straně. Rozměry viz francouzský text!

RÉSUMÉ.

Saemundssonina Kratochvíli sp. n.

1. Sur la tête et sur la gorge de *Capella gall. gallinago* (L.) (pris le 21. VIII. 1948 près de Hodonín, Moravie mér., ČSR) j'ai capturé quelques exemplaires du genre *Saemundssonina* appartenant aux deux espèces: *S. major* (Waterston) 1912 et *Saemundssonina* sp., bien affinée à *S. aurata* (Nitzsch) 1818, dont je possède plusieurs individus de *Scotopax rusticola*.

Sur *Capella galinago* on a trouvé *Philopterus ambiguus* (Burmeister) 1838 (Handbuch d. Ent., II, 1835, p. 426). La description originale de cette espèce (qui m'a envoyé M. le Dr. E. Séguay de Paris) est très sommaire et insuffisante. Seulement sa partie la plus expressive (... clypeo lato, elongato, parallello...) indique que l'auteur avait probablement sous les yeux les exemplaires de l'espèce *major* de Waterston (v. les figures!).

Giebel (selon Nitzsch) a désigné avec le nom *N. ambiguus* et puis *Doccophorus ambiguus* un parasite d'un oiseau tout-à-fait différent: *Cassicus cristatus* appartenant aux *Passeres*. Ce parasite est caractérisé par une échancrure clypéale profonde.

Nos exemplaires de *Capella* sont évidemment différents et je les tiens pour une espèce nouvelle que je dédie au M. prof. Dr. J. Kratochvíl, directeur de l'Institut de zoologie de l'Université d'Agriculture et de Silviculture à Brno. Voici la description (comparée avec l'espèce la plus parente, *S. aurata*):

Sacmundssonina aurata (Nitzsch) 1818

Sacm. Kratochvili, sp. n.

Signature clypéale a pointe postérieure obtuse, courte et de la même couleur, n'atteignant pas les mandibules.

Pointe postérieure de la signature clypéale longue, atteignant les mandibules.

Pour les bandes antennales voir les figures de *aurata* et *Kratochvili*.

Tête plus longue que large.

Tête plus courte que large.

Longueurs corporelles:	Mâle	Femelle	Mâle	Femelle
longueur de la tête . .	0,630	0,690	0,513	0,621
largeur de la tête . .	0,560	0,621	0,552	0,681
longueur du thorax . .	0,379	0,385	0,327	0,405
largeur du prothorax . .	0,336	0,354	0,310	0,379
largeur du métathorax	0,483	0,511	0,436	0,534
longueur du corps . .	1,774	2,044	1,535	1,932

Métathorax plus court, avec l'angle postérieur obtus, un peu arrondi.

Métathorax plus long, l'angle plus aigu.

Abdomen jaun-brun, plaques abdominales et tâches génitales peu expressives.

Abdomen brun-foncé. Plaques abdominales et tâches génitales très foncées, expressives.

On voit les différences sexuelles plus développées chez la *S. Kratochvili* sp. n. que chez la *S. aurata* (Waterston): on le voit surtout dans les dimensions du thorax.

***Penenirraus pari* (Denny) 1842, la description nouvelle.**

2. Le 27. III. 1948 j'ai pris entre le village Holíč et la ville de Hodonín (ČSR — Moravie méridionale) un *Aegihalos caud. caudatus* (L.). Sur sa tête j'ai trouvé un ♂ et une ♀ *Philopterus (Penenirraus) pari* (Denny) 1842. Cette espèce n'était plus citée après 1842 dans la littérature scientifique. Parce que sur le *Perus major major* L. vit *Philopterus subflavescens*, elle était tenue pour le synonymum de cette espèce. Mais, mes exemplaires prouvent leur existence au premier coup d'oeil. La figure dans la «*Monographia Anoplurorum Britanniae...*» de Denny est très imparfaite. Il me semble, que l'auteur avait un exemplaire jeune, parce qu'il lui manquait tout à fait les bandes abdominales avec les émarginations caractéristiques. Mais, la longueur anormale de métathorax et leur pointe mesurant 120^u prouvent leur identification avec *Philopterus pari* de Denny.

Je donne ici une description nouvelle:

Tête: Clypéus concave, avec 3 soies marginales. Devant les trabécules une soie épaisse et une autre mince. Une longue soie oculaire, deux temporales. Devant les mandibules il y a 2 bandes en forme d'un S. Les bandes occipitales sont divergentes.

Prothorax: Les côtés convergent en avant, le bord postérieur

presque droit; les angles postérieurs considérablement arrondis avec une soie épaisse.

Mé t a t h o r a x pentagonal, long; bord postérieur très anguleux, avec 4-5 soies de chaque côté; deux inégaux à l'angle postérieur.

A b d o m e n: Les côtés jusqu'au milieu divergents, seulement ceux du premier segment sont parallèles. Le bord est très brun foncé. Chaque segment se termine en pointe dans le segment précédent. Tergite I-V (♂: I-VII) avec une large bande brun foncé transversale, dont le bord antérieur est largement et expressivement échancré. Les marques (plaques) VI-VII séparées, VIII réunies. Le dernier segm. légèrement brun, chez ♂ plus long. Sternite II-V avec la bande transversale, puis une oblongue. Les organes copulateurs sont expressifs, les paramères longs, forts, avec une bosse interne.

La femelle diffère en dimensions et en chitinisisation de l'abdomen. Tergite I-VII avec les bandes transversales avec l'échancrure antérieure, VIII avec la marge antérieure légèrement échancrée, IX fort échancré avec 2 taches brunes et avec une forte épine (♂ avec plusieurs soies). ♀ n'a pas de bandes ventrales transversales.

D i m e n s i o n s:

	♂	♀
Longitudo capitis	0,508	Tête et thorax ♀ endommagé pendant la manipulation!
Latitudo capitis	500	
Longitudo prothoracis	120	Hlava a thorax ♀ utržený a ztraceny při předělávání preparátu
Latitudo prothoracis	252	
Longitudo metathoracis	241	
Latitudo metathoracis	0,439	—
Latitudo abdominis	0,690	1,380
Longitudo abdominis	1,121	0,862
Longitudo corporis	1,914	—

L I T E R A T U R A.

- DENNY: „Monographia Anoplurorum Britanniae...“, London, 1842.
 EICHLER Wd. in NIETHAMMER: „Handbuch der deutschen Vogelkunde“ I,
 Berlin, 1938.
 GIEBEL: „Insecta epizoa“, 1874, Leipzig.
 PIAGET: „Les Pédiculines“, Leyde, 1880.
 SÉGUY: „Insectes ectoparasites“ in „Faune de France“ 43, Paris, 1944.